

IZAZOVI MULTIKULTURALIZMA U PODRUČJU EDUKACIJSKE REHABILITACIJE – PERSPEKTIVA NASTAVNIKA I STUDENATA S ISKUSTVOM MEĐUNARODNE MOBILNOSTI

ANAMARIJA ŽIC-RALIĆ, RENATA MARTINEC, VESNA ČAVIĆ, IVANA JEĐUD BORIC

Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Primljeno: 26.9.2014.

Prihvaćeno: 4.2.2015.

Stručni rad

UDK: 378

Sažetak: Rad se bavi temom multikulturalizma i multikulturnih kompetencija u sustavu visokog obrazovanja. S tim u vezi u radu se ukratko prikazuje međunarodni projekt SOULBUS čiji je cilj kroz suradnju između visokog obrazovanja i tržišta rada zadovoljiti sadašnje i buduće izazove multikulturalizma u području edukacijske rehabilitacije, socijalne i zdravstvene skrbi. U odnosu na zadani cilj projekta prikazani su i rezultati istraživanja provedenog na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a koji se odnose na iskustva nastavnika i studenata te njihova razmišljanja o multikulturalizmu u kontekstu međunarodne mobilnosti. Rezultati generalno ukazuju na pozitivna iskustva i odnos prema internacionalizaciji u visokom obrazovanju te daju određene smjernice za bolji prihvati i rad sa stranim studentima.

Ključne riječi: multikulturne kompetencije, internacionalizacija, visoko obrazovanje, SOULBUS projekt

UVOD – MULTIKULTURALIZAM I INTERNACIONALIZACIJA U OBRAZOVANJU I PRAKSI

Mobilnost u okviru visokog obrazovanja postaje sve učestaliji trend, ali i zahtjev u suvremenoj akademskoj zajednici. Međunarodna suradnja i razmjena počiva na ideji da kulturne razlike obogaćuju društvo, te da prožimanje različitosti u društvenom nasljeđu potiče usvajanje novih znanja, vještina i djelovanja. U tom smislu prisutna je tendencija poticanja mobilnosti, kao npr. u okviru Erasmus projekata, čime se povećava kvaliteta suradnje između visokih učilišta, a mobilnost između partnerskih ustanova utječe na povećanje transparentnosti i kompatibilnosti kvalifikacija u visokom obrazovanju. Ovakav pristup temelji se na multikulturnoj perspektivi koja prihvaća razlike kao društvenu realnost (Sekulić-Majurec, 1996). U tom kontekstu, ideja kulture razmatra se kao skup vrijednosti, simbolizma, jezika, tradicije, pripadnosti i identiteta koji u pojedinca predstavlja relativno trajnu i stabilnu kategoriju (Urošević, 2012). U

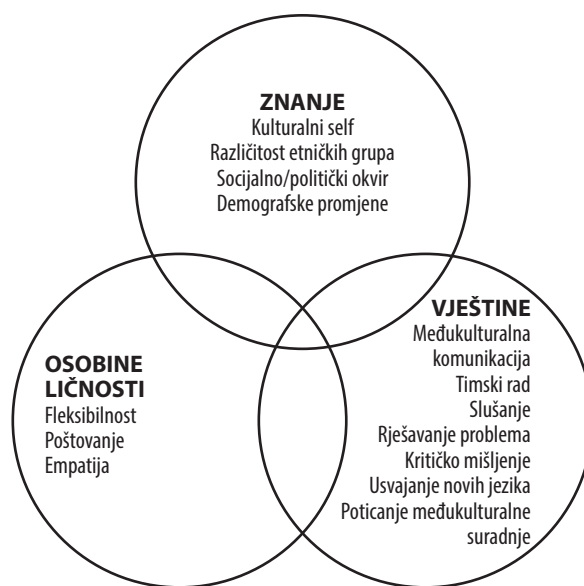
današnje vrijeme intenzivne globalizacije i društvene integracije pitanje multikulturalizma postaje sve važniji problem u području obrazovanja, politike, gospodarstva, te umjetničkog i javnog života. Fenomen multikulturalizma tumači se kao djelovanje različitih kultura unutar iste zemlje ili regije te se ističe kako se do istinskih univerzalnih vrijednosti može doći jedino neprisilnim interkulturnim dijalogom (Hrvatić, Piršl, 2005). U skladu s tim, kako navodi Mesić (2006), model multikulturalizma pretpostavlja da se pojedinci i kulturno različite grupe mogu potpuno inkorporirati u društvo, bez gubljenja svoje posebnosti ili mogućnosti za potpunu participaciju u širem društvu. Prema dokumentu *Bijela knjiga o međukulturnom djelovanju* usvojenom od strane ministara vanjskih poslova na 118. ministarskoj sjednici Vijeća Europe (Strasbourg, 7. svibnja 2008.) međukulturni pristup predstavlja model za upravljanje kulturnom raznolikošću koji je okrenut budućnosti (Council of Europe, 2008). Taj model predlaže koncepciju koja se zasniva na ljudskom dostojanstvu pojedinca, ali počiva na čovječnosti i životu svih nas.

Uz pojam multikulturalizama veže se i pojam interkulturalizma koji podrazumijeva suočavanje s problemima koji se javljaju u odnosima između nositelja različitih kultura, njihovo prihvaćanje i poštovanje. U tom smislu, interkulturalizam se odnosi na procese koji doprinose suočavanju, komunikaciji, međusobnom upoznavanju i vrednovanju, razmjeni vrijednosti i modela života, te društveno-etičkom poštovanju (Ninčević, 2009). Prema autorima Earley i Ang (2003) uspješna interkulturalna interakcija definirana je slijedećim dimenzijama kod pojedinca: komunikacijske vještine, tolerancija prema dvosmislenosti, empatija, mentalna otvorenost, fleksibilnost, sposobnost koncentracije u određenim situacijama i u odnosima s kulturno drukčijim osobama, pozitivan stav prema učenju, tolerancija prema različitim stilovima razmišljanja i kulturnoj različitosti, poznavanje kulture te sposobnost postizanja uspjeha u različitim područjima.

Odnos multikulturalizma i obrazovanja sve je više u području interesa različitih znanstvenih, ponajprije društvenih, humanističkih, kulturoloških, socioloških i pedagoških disciplina (Ivanović, 2009). U razmatranju multikulturalizma kao bitna se odrednica ističe definiranje i usvajanje multikulturalnih kompetencija koje uključuju širi skup različitih vještina, znanja, vrijednosti, stavova i motivacije. Multikulturalne kompetencije u visokom obrazovanju odnose se na sposobnost uspješne suradnje s osobama iz različitih kultura, posebice u kontekstu pružanja podrške studentima i nastavnicima iz različitih kultura. Razumijevajući fenomen multikulturalizma kao važne kategorije u procesu osiguravanja visoke kvalitete u području obrazovanja, pojedina sveučilišta provode različite programe međukulturalne podrške. U okviru takvih programa na University of Kansas, SAD (<http://www.tilford.ksu.edu/p.aspx?tabid=32>) ističu slijedeće multikulturalne kompetencije (Slika 1):

Razmatrajući gore navedene kompetencije možemo zaključiti kako je zapravo riječ o tri međusobno povezane i nerazdvojne cjeline koje utječu jedna na drugu: znanje, osobine ličnosti i vještine. Detaljnije ćemo se osvrnuti na navedene cjeline. **Znanja** potrebna za multikulturalnu kompetentnost podrazumijevaju širinu poznavanja i razumijevanja vlastitog etničkog identiteta te načina na koji on utječe na razvoj identiteta u cjelini (kulturalni self),

znanja o različitosti etničkih grupa i njihovim kulturama, poznavanje socijalno-političkog okvira uz svijest o tome kako ekonomski, socijalni i politički uvjeti utječu na rasne i etničke odnose te znanja o demografskim promjenama odnosno razumijevanje demografske dinamike u odnosu na pojavu etničkih manjina i etničkih većina. Od **osobina ličnosti** važnih za razvoj multikulturalnih kompetencija, izdvajaju se fleksibilnost (sposobnost prilagođavanja novim situacijama), poštovanje i prihvaćanje različitosti te empatija- sposobnost da se razumiju kulture drugih ljudi i prihvati njihova perspektiva. I na kraju, kao važan dio multikulturalnih kompetencija navode se **vještine**. Riječ je zapravo o spletu komunikacijskih i socijalnih vještina: tzv. međukulturalna komunikacija (korištenje verbalne i neverbalne komunikacije (npr. govor tijela) u interakciji s osobama iz drugih kultura), sposobnost za timski rad (sposobnost suradnje s osobama iz drugih kultura u svrhu ostvarenja zajedničkog cilja), slušanje (sposobnost pažljivog slušanja drugih izbjegavajući nametanje osobnih kulturnih vrednota), rješavanje problema (sposobnost rješavanja interkulturalnih problema u slučaju njihovog pojavljivanja između pojedinaca ili grupa), kritičko mišljenje (sposobnost induktivnog i deduktivnog zaključivanja), usvajanje novog jezika (korištenje više od jednog jezika u govoru i pisanju) te sposobnost iniciranja i podržavanja međukulturalne

Slika 1. Prikaz multikulturalnih kompetencija (prema <http://www.tilford.ksu.edu/p.aspx?tabid=32>)

suradnje. Imajući u vidu kompleksnost potrebnih znanja, osobina i vještina, jasno je kako je za razvoj multikulturnih kompetencija potrebna određena osobna i profesionalna zrelost, te iskustvo života i rada s pripadnicima različitih kultura. U novije vrijeme multikulturne kompetencije postaju i nezaobilazni dio obrazovanja posebno u sustavu visokog školstva, ali i u okviru osnovnog i srednjeg školovanja, a djelomično čak i kroz predškolske programe.

Osim u sustavu visokog obrazovanja usvajanje multikulturnih kompetencija zahtijeva se i od stručnjaka u praksi. Fokusrajući se uže na područje pomažućih djelatnosti (NASW, 2001 prema Žganec i Miljenović (2011) multikulturno kompetentni stručnjak opisuju se na sljedeći način:

- Posjeduje i stalno usvaja nova **znanja o kulturnim specifičnostima** određenih grupa i pojedinaca (npr. tradicijama, jeziku, povijesti, vrijednostima, oblicima društvenog funkcioniranja i kulturalnim artefaktima) te razumije njihov značaj;
- Razvija **vještine za provođenje intervencija** sukladno kulturnim specifičnostima korisnika (npr. razvoj terapijskog odnosa uspoređuje se s načinom na koji se inače uspostavljaju društveni odnosi u nekoj kulturi, određeni fenomeni određuju se u okviru kulturnih odrednica);
- Utječe na **organizacijski kontekst** u kojem djeluje tako da bude pristupačan različitim korisnicima (primjerice rješavanje jezičnih barijera ili poticanje multikulturnog pristupa zapošljavanju);
- Utječe na **profesionalnu zajednicu** na način da se zalaže za stalno educiranje stručnjaka o kulturnim odrednicama i adekvatnom pristupu (izmjene u postojećim uslugama ili uvođenje novih);
- Utječe na **šire društveno okruženje** promovirajući kulturno kompetentan pristup i izvan svoje profesije.

INTERNACIONALIZACIJA KROZ PRIZMU MOBILNOSTI NA EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKOM FAKULTETU

Uz pojam multikulturalizma u visokom obrazovanju nadovezuje se i internacionalizacija kao globalni trend koji podrazumijeva jačanje kompe-

tencija, znanja i vještina kroz mobilnost studenata, nastavnika i stručnog osoblja, suradnju u međunarodnim projektima i programima između europskih/svjetskih visokoškolskih institucija te njihovo unapređivanje kroz međusobnu usporedbu. Poticanje internacionalizacije u visokom školstvu potaknuto je idejom da su globalni studijski programi neophodni u današnjem sustavu globalizacije prisutnom u sveukupnom razvoju društva (Olson i sur. 2007). U skladu s tim unapređivanje internacionalizacije visokog obrazovanja strateški je cilj prisutan u raznim europskim i domaćim dokumentima (primjerice European higher education in the world, 2013; Mobility Strategy 2020 for the European Higher Education Area; Internationalisation in European higher education: European policies, institutional strategies and EUA support, 2013; Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, 2013) kao i dokumentima Sveučilišta u Zagrebu i Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta, sastavnice ovog sveučilišta (Deklaracija o poticanju uključivanja u međunarodne programe razmjene, 2007; Strategija internacionalizacije za razdoblje 2013.-2019. u pripremi; Strateški plan razvoja Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 2014.-2018.).

Opći okvir internacionalizacije u visokom obrazovanju uključuje usvajanje zajedničkih standarda kvalitete Europskog prostora visokog obrazovanja u cilju povećanja međusobnog povjerenja između institucija visokog obrazovanja iz različitih zemalja. S tim u vezi su ENQA (European Network for Quality Assurance) i EUA (European Universities Association) razvile metodologiju kojom se nadgleda i vrši vanjsko vrednovanje kvalitete obrazovanja i istraživanja na sveučilištima. U cilju priznavanja i transparentnosti diploma, kvalifikacija i kompetencija postignutih tijekom preddiplomskog i diplomskog studija ili tijekom akademskog semestra provedenog na stranom sveučilištu koriste se ECTS bodovi, dodatak diplomi i ishodi učenja. Nadalje, ovaj proces uključuje kreiranje internacionalnog okruženja vlastitog sveučilišta što primjerice znači obogaćivanje nastavnih programa i planova sadržajima za međunarodne studente koje mogu upisati i domaći studenti; omogućavanje studentima, istraživačima, nastavnicima i osoblju učenje jezika zemlje domaćina; razvijati mogućnosti za međunarodnu suradnju putem online učenja i proširiti upo-

rabu informacijskih i komunikacijskih tehnologija i Otvorenih obrazovnih resursa (Open Education Resource) za omogućavanje novih modela pristupa, internacionalizacije i suradnje u obrazovanju.

Strategija pod nazivom *Europsko visoko obrazovanje u svijetu*, objavljena 2013. godine promiče mobilnost i suradnju među sveučilištima iz zemalja EU kao i ne-EU zemalja. Ključni ciljevi obuhvaćaju:

- Povećanje cjelokupne kvalitete europskog obrazovanja omogućavanjem učenja od kolega, suradnjom i usporedbom s drugim obrazovnim institucijama diljem svijeta;
- Jačanje inovacija i stvaranje novih radnih mjesta u Europi, privlačenjem međunarodno mobilnih studenata i kvalificiranih migranata;
- Širenje horizonata, povećanje zapošljivosti i priprema studenata da postanu globalni građani.

Opće je prihvaćeno stajalište kako je mobilnost ključna za osiguravanje visoke kvalitete visokog obrazovanja, a ona se ogleda u spremnosti visoko obrazovanih građana na izazove i potrebe međunarodnog tržišta rada i kompetitivne ekonomije. Druga, ne manje važna zadaća mobilnosti je stvaranje socijalnog kapitala, socijalne inkluzije i interkulture svjesnosti među građanima Europe i šireg okruženja. Mobilnost se odnosi na najmanje tri mjeseca studiranja na inozemnom sveučilištu, odnosno najmanje 15 ECTS bodova (tzv. Credit mobility) i/ili na cjelokupno razdoblje studija stjecanjem akademskog naziva (tzv. Degree mobility). Trenutno aktualan Erasmus+, novi program Europske unije za obrazovanje, osposobljavanje, mlade i sport za razdoblje 2014. - 2020. vezano uz međunarodnu suradnju omogućuje 1 – Mobilnost u svrhu učenja za pojedince; 2 - Suradnju za inovacije i razmjenu dobre prakse; 3 - Podršku reformi politika; Aktivnosti Jean Monnet i Sport.

Ključna aktivnost (KA) 1 Mobilnost u svrhu učenja za pojedince među ostalim obuhvaća *mobilnost učenika i nastavnog/nenanstavnog osoblja* – putem koje nudi mogućnosti učenja /podučavanja i / ili profesionalnog usavršavanja u nekoj drugoj zemlji za studente, pripravnike, mlade i volontere, kao i za profesore, nastavnike, mentore, osoblje obrazovnih institucija i organizacija civilnog društva. Ciljevi mobilnosti su brojni (pogledati Erasmus + Programme Guide, str. 33), a ovdje ćemo istaknuti neke od njih:

- Poticanje studenata na stjecanje kompetencija s ciljem unapređenja osobnog razvoja i povećanja mogućnosti zapošljavanja na europskom tržištu rada;
- Pružanje podrške za profesionalni razvoj onih koji rade u obrazovanju, osposobljavanju i s mladima u cilju inovacija i podizanja kvalitete nastave, prakse i rada s mladima u Europi;
- Poboljšanje kompetencija sudionika u korištenju stranih jezika;
- Podizanje svijesti i razumijevanje drugih kultura i zemalja, nudeći priliku za izgradnju mreže međunarodnih kontakata, aktivno sudjelovanje u društvu i razvoj osjećaja europskog građanstva i identiteta.

Studentima se mobilnost nudi kao mogućnost studijskog boravka na stranom visokom učilištu, od 3 do 12 mjeseci (uključujući komplementarnu stručnu praksu ukoliko je planirana) ili obavljanja stručne prakse u inozemnom poduzeću / ustanovi u trajanju od 2 do 12 mjeseci. Mobilnost nastavnog i nenastavnog osoblja može biti u svrhu poučavanja (minimalno 8 sati nastave), ili u svrhu stručnog usavršavanja u trajanju od 2 dana do 2 mjeseca.

Pristupom hrvatskih sveučilišta u Erasmus program akademske godine 2011./2012. značajno se intenzivirao proces internacionalizacije. Na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu od 2011./2012. kontinuirano raste broj mobilnosti studenata, povećao se broj dolaznih mobilnosti nastavnika, povećao se broj predmeta koji se nude na Engleskom jeziku, kao i sudjelovanje u međunarodnim znanstvenim i stručnim projektima. U posljednje dvije godine broj potpisanih ugovora kojima se omogućuje mobilnost studenata i nastavnog/nenastavnog osoblja se udvostručio te se kontinuirano radi na potpisivanju novih ugovora. Od akademske godine 2011./2012. povećan je interes studenta za odlazak na razmjenu. Tako je primjerice 2011./2012. u okviru Erasmus programa ostvarena jedna odlazna mobilnost, sljedeće 2012./2013. godine četiri su studentice otišle na razmjenu, a u tekućoj akademskoj godini (2013./2014.) deset studentica sudjeluje u razmjeni (sve uz financijsku potporu). Rezultat je to većeg broja potpisanih Erasmus ugovora koji se od 3 u akademskoj godini 2011./2012. povećao na 10 u 2013./2014. godini. Pored toga Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

trenutno ima još 9 međunarodnih međufakultetskih i međusveučilišnih ugovora putem kojih se također ostvaruje suradnja i mobilnost studenata i nastavnika. Od 2011. godine na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu studiralo je ukupno 9 dolaznih inozemnih studenata, a 20 domaćih studenata provelo je najmanje jedan semestar na inozemnom sveučilištu.

Jedan od ciljeva internacionalizacije u visokom obrazovanju je i omogućiti studentima lakši odlazak na stručnu praksu u inozemstvo, kao i omogućavanje stranim studentima mentorstvo pri realizaciji prakse u Hrvatskoj. Sveučilište u Zagrebu raspisuje Natječaj za odlazak na stručnu praksu u trajanju od 3-12 mjeseci, a student je dužan sam naći instituciju u kojoj će odraditi praksu. Problem koji se javlja pri ostvarivanju mogućnosti inozemne stručne prakse odnosi se na trajanje boravka od najmanje 3 mjeseca što isključuje odlazak tijekom akademske godine. Ili, na primjer, plan i program studija na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (na svim studijskim programima) ne predviđa trajanje prakse u tako dugom periodu, što znači da takva praksa nije vrednovana ECTS bodovima. Unatoč tome, studenti pokazuju interes za inozemno iskustvo u radu, te za prijavu na ovaj natječaj. Kako bi olakšali studentima pronalazak institucija za realizaciju stručne prakse, osobe zadužene za međunarodnu suradnju počele su prikupljati informacije o institucijama u inozemstvu gdje bi studenti Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta mogli obavljati stručnu praksu. Upravo u tom smislu Fakultet se uključio kao partner u međunarodni projekt pod nazivom SOULBUS kako bi se potaknuo razvoj multikulturnih kompetencija nastavnika i mentora u praksi sa svrhom kvalitetnije organizacije stručne prakse hrvatskih studenata u inozemstvu te stranih studenata u Hrvatskoj.

PROJEKT SOULBUS – IZGRADNJA SOCIJALNOG KAPITALA KROZ UNAPREĐENJE MULTIKULTURALNIH KOMPETENCIJA

SOULBUS je međunarodni Erasmus/LLP projekt čiji je puni naziv *Building Social Capital by Improving Multicultural Competence in Higher Education and Labor Market*. Cilj je projekta kroz suradnju između visokog obrazovanja i tržišta rada

zadovoljiti sadašnje i buduće izazove multikulturalizma u području edukacijske rehabilitacije, socijalne i zdravstvene skrbi. Ishodi projekta su unaprijeđene multikulturnih kompetencija nastavnika na visokim učilištima i mentora u praksi kako bi se povećale mogućnosti i ujednačila kvaliteta mobilnosti stranih studenata te povećala atraktivnost i dostupnost stručne prakse u inozemstvu. Pored navedenog, ovim projektom želi se sustavno podržati dugoročna suradnja u ostvarenju ishoda obrazovanja između visokih učilišta i partnerskih organizacija na tržištu rada. Predviđeno trajanje projekta je od 1. listopada 2013. godine do 30. rujna 2015. godine.

U projektu sudjeluje 7 sveučilišta i 6 partnerskih organizacija u kojima se provodi stručna praksa studenata. Koordinator projekta je JAMK University of Applied Sciences, Jyväskylä, iz Finske, a partneri su: The College of Nursing, Jesenice, Slovenija, Saxion University of Applied Sciences, Enschede, Nizozemska, Lahti University of Applied Sciences (LUAS), Lahti, Finska, Tartu Health Care College, Tartu, Estonija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska, te u ulozi savjetnika San Jose State University iz SAD-a. U svakoj od europskih zemalja sveučilište ima partnersku organizaciju koja sudjeluje u projektu. U Hrvatskoj to je Centar za odgoj i obrazovanje Goljak.

U okviru projekta istražuju se iskustva različitih sveučilišta i partnera iz prakse povezanih s mobilnošću studenata. Jedan od specifičnih ciljeva je i razvoj modela edukacije o multikulturnim kompetencijama koju će moći pohađati nastavnici partnerskih sveučilišta i mentori iz prakse. Namjera je, po završetku projekta, ovu edukaciju ponuditi kao oblik stručnog usavršavanja nastavnika i mentorima, ali i kao izborni kolegij studentima.

Jedna od početnih skupina projektnih aktivnosti u okviru ovog projekta odnosila se na propitivanje iskustva i razmišljanja nastavnika i studenata navedenih visokih učilišta o mobilnosti i multikulturalizmu. U cilju prorade ovih tema na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu u siječnju 2014. održan je fokus grupni intervju. U fokus grupi je sudjelovalo četvero nastavnika koji su imali iskustvo rada s dolaznim inozemnim studentima te dvije studentice s iskustvom

semestralnog boravka na inozemnom sveučilištu. Sudjelovanje u fokus grupi bilo je dobrovoljno te su svi sudionici bili upoznati s temom i pravilima provođenja fokus grupnog intervjua. Razgovor su moderirale dvije voditeljice. Razgovor je sniman diktafonom te kasnije doslovno prepisan. U skladu s uputama na projektu, podaci su obrađivani sažimanjem odgovora sudionika u okviru sljedećih tema: multikulturalizam, kulturna svijest, kulturna empatija, otvorenost, kulturna znanja i vještine, komunikacija i samo-učinkovitost, socijalna inicijativa, emocionalna stabilnost, pedagoške metode, internacionalizacija u visokom obrazovanju te multikulturne kompetencije potrebne za rad sa stranim studentima. Dobiveni rezultati prikazani su u slijedećem poglavlju.

ISKUSTVA I RAZMIŠLJANJA O MULTIKULTURALNOSTI I INTERNACIONALIZACIJI- PERSPEKTIVA NASTAVNIKA I STUDENATA ERF-A

Iz mnoštva rezultata nastalih temeljem razgovora u fokus grupi, u ovom radu predstaviti će se samo oni rezultati vezani uz multikulturalnu kompetentnost i internacionalizaciju. Sukladno tome, rezultati će se razmatrati u tri veće cjeline: kultura i multikulturalizam, internacionalizacija na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu te nastava u multikulturnom okruženju.

Kultura i multikulturalizam

Upitani o tome što za njih znači *multikulturalizam*, sudionici se uglavnom slažu kako je riječ o susretanju i suživotu ljudi različitih kultura, vrijednosti i običaja na istom životnom prostoru. U svakodnevnom ostvarivanju suživota različitih kultura smatraju da je najvažnija funkcionalna komunikacija, tolerancija, prihvaćanje i empatija, i to na razini osobina pojedine osobe te njenih vještina. Suživot s ljudima različitih kultura podrazumijeva preispitivanje vlastitih granica i predrasuda te usvajanje vrijednosti i običaja drugih kultura. Svi sudionici doživljavaju sebe kao multikulturno osviještene osobe. Multikulturna svijest doživljava se kao proces, odnosno kao nešto što se razvija i mijenja te zahtijeva kontinuirano promišljanje i preispitivanje. Iskustvo i mogućnost sretanja s različitim

kulturama doprinosi razvoju multikulturne svijesti i promišljanja o vlastitoj kulturi, posebno o tome kako vlastita kultura i društveni i povijesni kontekst iz kojeg se dolazi utječe na druge i kako je oni doživljavaju. Neposredno iskustvo s različitim kulturama dovodi i do veće otvorenosti prema drugim kulturama. Tako primjerice studentice navode kako iskustvo studiranja u multikulturnom okruženju tijekom studentske razmjene potiče senzibilizaciju za različite kulture. Neki sudionici navode kako je veća vjerojatnost javljanja predrasuda prema "udaljenijim" kulturama koje su značajno različite od domicilne, zapadnoeuropske kulture.

Sudionici su razmatrali i sam pojam *kulture* - kultura se doživljava kao kompleksni fenomen te sudionici procjenjuju kako je složeno funkcionirati i unutar vlastite kulture, dok multikulturno okruženje povećava složenost funkcioniranja. Nadalje navode kako je interakcija unutar jedne kulture jednako važna kao i interakcija među različitim kulturama te da pojedinci unutar iste kulture mogu biti vrlo različiti, ovisno o tome kojoj supkulturi pripadaju. Uslijed razvoja modernih tehnologija i globalnog prijenosa informacija, gotovo da se i ne može više govoriti o monokulturi. Sudionici smatraju kako je važno istovremeno zadržati vrijednosti vlastite kulture i biti otvoren prema drugim kulturama. Nadalje, kultura uvelike determinira kvalitetu društvenih intervencija, budući da na sustav intervencija utječu vrijednosti koje su prisutne u nekoj kulturi. Isto tako kultura utječe i na to kakve će se politike provoditi u određenoj zemlji te koje će usluge biti dostupne.

Multikulturne kompetencije definiraju se kroz kognitivni i socijalno-emocionalni aspekt. Kognitivni aspekt odnosi se u najvećoj mjeri na poznavanje engleskog jezika kao osnove za komunikaciju sa stranim studentima te informiranosti o drugim kulturama. U socijalno-emocionalnom smislu navode se razne socijalne vještine poput: suradnje, sposobnosti uspostavljanja odnosa, razumijevanja različitosti, otvorenosti, fleksibilnosti. Multikulturne kompetencije smatraju se potrebnima za rad sa studentima, te nastavnici navode kako ih uglavnom i imaju. Kao kompetencije koje im nedostaju navode potrebu za poznavanjem drugih stranih jezika osim engleskog te većeg ulaganja u pripremu za rad sa stranim studentima.

Internacionalizacija na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu

Cilj internacionalizacije je razmjena znanja i iskustava te suradnja u području nastave i znanosti kroz neposredni kontakt dok je krajnja svrha povećanja kvalitete rada. U tom smislu sudionici smatraju kako je međunarodna suradnja važna i za studente i za nastavnike, te se posebno vrednuje u njihovom profesionalnom razvoju. Nastavnici najviše naglašavaju širi kontekst međunarodne suradnje koji je prethodio dolasku stranih studenata i pozitivno utjecao na njihov rad sa stranim studentima. Razvoj međunarodne suradnje jedan je od strateških prioriteta Fakulteta te se procjenjuje da se ovo područje tek treba razvijati. Vrijedan resurs u tom smislu predstavlja koordinatorica za međunarodnu suradnju, odnosno postojanje logističko-organizacijske podrške. Kao najveći problem u ovom trenutku navodi se nedovoljna osviještenost nastavnika o važnosti ponude kolegija na engleskom jeziku kako bi se privukli strani studenti te nedovoljna fleksibilnost nastavnika u odnosu na domaće studente koji se uključuju u programe razmjene (u smislu oslobađanja od obveza na matičnom studiju).

Sudionici sugeriraju sljedeće promjene u odnosu na unapređenje međunarodne suradnje: jačanje administrativne podrške što bi dovelo i do stjecanja većih financijskih sredstava za razvoj međunarodne suradnje, definiranje standarda za nastavnike za rad sa stranim studentima te postavljanje preduvjeta za upis pojedinih kolegija kako bi se osiguralo da dolazni studenti imaju potrebnu razinu znanja za praćenje nastave.

Sudionici navode kako Sveučilište u Zagrebu ima tradiciju razmjene studenata te su i nastavnici i studenti u tom smislu otvoreni prihvatanju drugih kultura. Postoje različite mogućnosti informiranja o kulturi dolaznih studenata (npr. predavanja i radionice u Europskom domu), no sama priprema je prepuštena pojedinom nastavniku, dok sustavne pripreme (na razini fakulteta) nedostaje. Nastavnici navode kako se do sada nisu posebno informirali o kulturi dolaznih studenata prije njihovog dolaska, već su to činili naknadno kroz konzultacije i neformalno druženje sa studentima. Iako navode kako do sada nemaju iskustva prethodnog informiranja, smatraju kako je ono poželjno, posebno ako

je riječ o studentima koji dolaze iz kultura koje se značajno razlikuju od domicilne kulture u odnosu na vrijednosti i pravila ponašanja.

Studentice procjenjuju kako aspekt multikulturalnosti za sada nije posebno zahvaćen programom njihovog studija. Postoje tendencije uvođenja tema vezanih uz multikulturalnost u pojedine kolegije, no te se teme uglavnom odnose na senzibilizaciju za prihvaćanje različitosti.

Na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu nema posebno strukturiranih procedura koje promiču multikulturalne kompetencije. Kod rada sa stranim studentima, nastavnici ističu individualiziran pristup i fleksibilnost, obzirom na predznanje s kojim student dolazi te kulturne specifičnosti. Rad sa studentima najviše ovisi o zemlji iz koje dolaze, odnosno koliko su sami nastavnici upoznati sa studijem s kojeg su došli studenti te koliko je njihov studij sličan onome na koji dolaze. Prilagodbe se uglavnom rade na razini sadržaja kolegija te ispitne literature. Neki od nastavnika imaju i običaj omogućiti studentima da predstavu svoju zemlju/ kulturu iz koje dolaze kolegama studentima, ali i korisnicima u praksi. U poučavanju stranih studenata nastavnicima pomažu vlastita iskustva boravka u multikulturalnom okruženjima.

Nastava u multikulturalnom okruženju

Strani studenti se poželjni i vrlo rado prihvaćeni na Fakultetu. Nastavnici su zainteresirani za rad sa stranim studentima što je vidljivo iz toga što su sami odabrali ponuditi kolegij na engleskom jeziku, bez da ih je na to obvezao Fakultet. Rad sa stranim studentima doživljava se kao profesionalni izazov te kao vlastiti doprinos razvoju međunarodne suradnje.

Iz perspektive nastavnika, prednosti stranih studenata su: hrabrost i otvorenost te obogaćivanje u akademskom i životnom smislu na osobnoj i socijalnoj razini- u kontaktu s drugim studentima i nastavnicima. Različitost se doživljava kao prednost i za strane i za domaće studente. Kao nedostatak sudionici navode nedovoljno poznavanje engleskog jezika te nedostatak specifičnih predznanja za praćenje pojedinih kolegija.

Kulturološke razlike doživljavaju se kao prednost u nastavi, odnosno kao nešto što obogaćuje i pojedince (nastavnike i studente) i samu nastavu.

Sudionici navode niz prednosti rada/ studiranja u multikulturalnom okruženju, kao što su veća razina prilagodljivosti i tolerancije, emocionalno obogaćivanje i zadovoljstvo te razvoj kreativnosti i kulture življenja. Nastavnici navode kako im zemlja iz koje student dolazi nije važna, već da je ključan kriterij znanje koje student ima, a koje je potrebno za praćenje nastave na određenom kolegiju. Drugi važan kriterij je poznavanje engleskog jezika.

Sudionici ističu kako se na nastavi o kulturnim razlikama raspravlja prvenstveno vezano uz sadržaj kolegija (npr. uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne škole, maloljetnička delinkvencija, i dr.). Konzultativna nastava daje veći prostor za razgovor sa studentima o zemlji i kulturi iz koje dolaze te o zemlji/ kulturi u koju su došli. Neki nastavnici daju studentima konkretne zadatke vezane uz kulturu iz koje dolaze. Vlastita iskustva s međunarodnom razmjenom i diskusijom o značaju različitosti doprinose osjetljivosti na pitanje kulturnih posebnosti studenata. Studentice navode kako imaju dojam kako je u stranim zemljama, gdje su one bile na razmjeni, odnos nastavnika i studenata neposredniji i prisniji, pri čemu studenti imaju prilike neformalno razgovarati s nastavnicima i diskutirati s njima o različitim temama, pa i onima vezanim uz kulturne različitosti.

Podrška koju nastavnici pružaju stranim studentima može se opisati kroz tri aspekta: 1) konzultacije u vezi nastave; 2) socijalno umrežavanje s drugim (domaćim) studentima i mentorima u praksi te 3) tehnička pomoć (npr. što posjetiti u Hrvatskoj, kako ostvariti neka prava). Osim toga nastavnici ostavljaju mogućnost stranim studentima da ih kontaktiraju i izvan okvira nastave i fakulteta te su fleksibilni u vezi termina konzultacija. U odnosu na pedagoške metode, sudionici napominju kako je za rad sa stranim studentima potrebno više pripreme i prilagodbe sadržaja kolegija posebno u odnosu na predznanja s kojima student dolazi. Nastava sa stranim studentima se najčešće odvija konzultativno, u manjim grupama ili individualno.

Studentice navode kako su iznimno zadovoljne načinom na koji je tekao proces pripreme za međunarodnu razmjenu na matičnom fakultetu. Pritom posebno ističu fleksibilnost nastavnika oko izvršavanja obveza na matičnom studiju te tehničku podršku u vidu uređene dokumentacije.

Na odlaznim sveučilištima pozitivnim procjenjuju tzv. orijentacijski tjedan u kojem su se imale prilike upoznati s fakultetom i kampusom na koji su došle. Jedna od studentica navodi kao pozitivni primjer i sustav *mentoringa* gdje svaki dolazni student ima svog vršnjaka mentora koji mu pomaže tijekom boravka na tom sveučilištu.

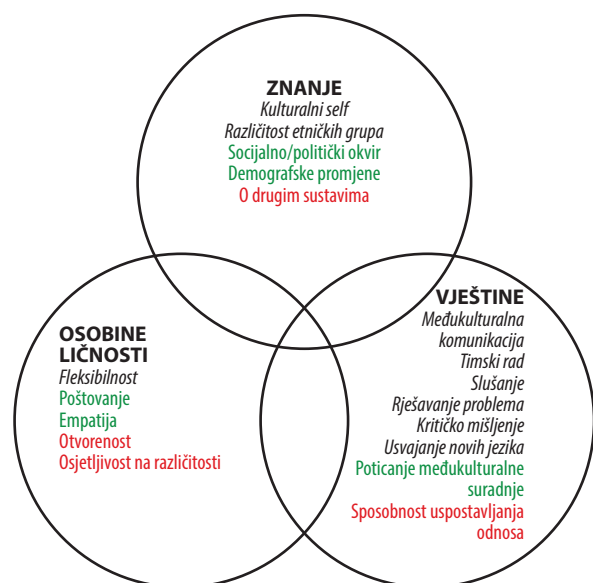
Nastavnici iznose i koje su vještine potrebne za uspješnu komunikaciju sa stranim studentima te pritom nabrajaju: poznavanje engleskog jezika, znanja o drugim kulturama te znanje o drugim sustavima (obrazovanja, socijalne politike i sl.). Osim vještina, sudionici i u ovom kontekstu naglašavaju otvorenost, osjetljivost na različitosti te fleksibilnost. Održavanje nastave na engleskom jeziku, nastavnici doživljavaju kao izazov u svom radu, budući da im za pripremanje predavanja treba više vremena te je samo predavanje manje tečno. Kao nedostatak u odnosu na predavanje na stranom (engleskom) jeziku, nastavnici navode i nemogućnost da na engleskom ispričaju neku kontekstualnu šalu koja istovremeno ima veze i sa samim jezikom, ali i kulturom naše zemlje, odnosno kontekstom u kojem živimo, a koji strani studenti ne razumiju. U komunikaciji sa studentima nastavnici nastoje uzeti u obzir i specifičnosti obrazovnog sustava zemlje iz koje studenti dolaze te načina poučavanja, spremanja ispita i ispitivanja u tim zemljama. Također nastoje biti otvoreni za dodatna pitanja studenata te ih potiču da pitaju sve što im nije jasno tijekom nastave ili na konzultacijama. Jezik također može predstavljati teškoću prilikom obavljanja prakse budući da ponekad mentori u praksi ne govore engleski jezik dovoljno tečno, kao ni korisnici usluga. Najveći problem predstavlja nepoznavanje stručnih izraza na engleskom jeziku. Kako bi se nadišla ova barijera biraju se mentori koji dobro govore engleski, što u nekoj mjeri suzuje izbor mjesta za obavljanje prakse. U nekim slučajevima sami nastavnici prate strane studente prilikom posjete ustanovama kako bi posredovali i prevodili mentorima u praksi koji ne govore engleski dovoljno dobro.

ZAKLJUČAK

Sukladno navodima iz literature te temeljem rezultata fokus grupe možemo zaključiti kako su internacionalizacija i promišljanja pa i svi-

jest o multikulturalizmu u okviru Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u razvoju. Brojčani pokazatelji govore o rastu mobilnosti studenata i nastavnika dok se iz riječi sudionika fokus grupe može prepoznati pozitivan odnos prema radu sa stranim studentima i odlasku na inozemna sveučilišta. Nastavnici i studentice doživljavaju se kao multikulturalno osviještene osobe te je iz sažetog prikaza rezultata vidljivo da se o ovoj komponenti nastave, rada i odnosa prema studentima sve više promišlja. Sami nastavnici, a i studentice u svojim su odgovorima nekoliko puta naglasili što za njih osobno znače multikulturalne kompetencije - njihov doživljaj vrlo je nalik modelu kakav se nudi na University of Kansas (Slika 1). Osim specifičnih znanja o svojoj i drugim kulturama, sudionici posebno ističu komunikacijske i socijalne vještine (među kojima i poznavanje stranih jezika) te određene osobine pojedinca kao što su fleksibilnost i otvorenost.

Čini se da su pojedinci (i nastavnici i studenti) na individualnoj razini spremni za izazove inter-

Crna bold italic slova - multikulturalne kompetencije prepoznate od strane sudionika fokusne grupe i prema <http://www.tilford.ksu.edu/p.aspx?tabid=32>

Zelena bold slova - multikulturalne kompetencije prema <http://www.tilford.ksu.edu/p.aspx?tabid=32>

Crvena bold slova - multikulturalne kompetencije prepoznate od strane sudionika fokusne grupe

Slika 2. Zajednički prikaz modela multikulturalnih kompetencija prema <http://www.tilford.ksu.edu/p.aspx?tabid=32> i perspektive sudionika fokus grupe

nacionalizacije, no ono što nedostaje je svakako spremnost šireg okruženja, točnije nedostatni resursi samog Fakulteta. U tom smislu sudionici navode zanimljive primjere stranih sveučilišta pri prihvatu stranih studenata, kao što je primjerice razvijanje sustava mentoriranja stranih studenata. No, s druge strane za očekivati je da upravo pojedinci koji imaju pozitivna iskustva s mobilnošću, radom i studiranjem u multikulturalnom okruženju budu nositelji promjena na razini sustava: najprije Fakulteta, a potom i Sveučilišta.

Poznavanje jezika, počevši od engleskog kao temelja, još je jedna od kompetencija koju su sudionici fokus grupe često spominjali. Tečno komuniciranje sa stranim studentima je preduvjet kvalitetne nastave, ali i kvalitetne stručne prakse. Čini se kako baš u ovom dijelu odvijanja stručne prakse trenutno leže najveći izazovi, posebno u odnosu na slabo poznavanje engleskog jezika.

Temeljem svega navedenog zaključno se mogu ponuditi i neke generalne smjernice za unapređivanje procesa internacionalizacije u okviru visokog obrazovanja, specifičnije područja edukacijske-rehabilitacije:

- uvođenje većeg broja sadržaja vezanih uz multikulturalnost u nastavu i praksu studenata,
- veća usmjerenost na one ishode učenja koji promoviraju vrijednosti, znanja i vještine koji doprinose razvoju multikulturalne kompetencije,
- kontinuirana edukacija nastavnog i nenastavnog osoblja te mentora u praksi o različitim aspektima multikulturalne kompetentnosti (i znanja i vještina),
- promicanje i zagovaranje ideje internacionalizacije,
- razvijanje sustava pomoći i podrške stranih studentima prilikom dolaska na Fakultet (npr. kroz sustav vršnjačkog mentoriranja).

U današnje vrijeme svakako možemo tvrditi da se ne možemo smatrati "cjelovitim", kompetentnim stručnjacima (bilo da smo nastavnici ili stručnjaci u praksi) ukoliko u našem spektru kompetencija nema multikulturalnih kompetencija. Promišljanje o vlastitoj i drugim kulturama, sličnostima i razlikama i načinima na koji zajedno živimo i radimo

već jesu sastavni dio svakodnevice kada je riječ o području edukacijske-rehabilitacije, posebno u odnosu na veliku različitost ljudi kojima se ovo područje bavi. Smatramo kako će upravo obzirom

na takvu “plodnu pozadinu” prihvaćanja i zagovaranja različitosti, učenje i suživot s ljudima iz drugih zemalja predstavljati tek jedno od novih područja učenja.

LITERATURA:

- Council of Europe (2008) White paper on Intercultural Dialogue: Living Together as Equals in Dignity. Strasbourg: Council of Europe (prijevod na hrvatski "Bijela knjiga o interkulturalnom dijalogu", Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2011.)
- Deklaracija o poticanju uključivanja u međunarodne programe razmjene, 2007. dostupna na: http://international.unizg.hr/medjunarodna_suradnja/medjunarodna_suradnja
- Earley, P. C., Ang, S. (2003), Cultural intelligence: Individual interactions across cultures. Stanford: Stanford University Press.
- Erasmus + Programme Guide dostupa na : <http://www.mobilnost.hr/index.php?id=836>
- European higher education in the world – strategija 2013 dostupna na: http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCkQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.nuffic.nl%2Fbibliotheek%2FEuropean-higher-education-in-the-world.pdf&ei=o3ikU_rSO-7b7AantoC4CA&usg=AFQjCNGowiJstG0r91KzQRgpE108CYXDOQ&sig2=-Cp155f5uR-fpohBS2UvJQ&bvm=bv.69411363,d.bGQ
- Hrvatić, N. i Piršl, E. (2005). Kurikulum pedagoške izobrazbe i interkulturalne kompetencije učitelja, Pedagogijska istraživanja, br. 2, 251-267.
- Internationalisation in European higher education: European policies, institutional strategies and EUA support, 2013 dostupno na: http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.eua.be%2FLibraries%2FHigher_Education%2FEUA_International_Survey.sflb.ashx&ei=9nKkU9m9LIuAywPh_oK4AQ&usg=AFQjCNHcDkFVD3dxSROF7H3wDjQQrudxGw&sig2=EITbcS4l7l-dLBek40hzyQ&bvm=bv.69411363,d.bGQ
- Ivanović, J. (2009): Odgoj i obrazovanje u multikulturalnom društvu. *Odgojne znanosti*, 11 (2), 195-207.
- Mesić, M. (2006): Multikulturalizam: Društveni i teorijski izazovi. Školska knjiga, Zagreb.
- Mobility Strategy 2020 for the European Higher Education Area, 2012, dostupno na: http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ehea.info%2Fuploads%2F%281%29%2F2012%2520EHEA%2520Mobility%2520Strategy.pdf&ei=mnmkU8jsOsfQ7Aa104H4DQ&usg=AFQjCNEEx7QpH9snysUaHZddJ6EHOquxIw&sig2=_DtrEz2cLGF7VZWq8Ho-Uw&bvm=bv.69411363,d.bGQ
- Ninčević, M. (2009): Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju: Drugi kao polazište. *Nova prisutnost*, 7 (1), 59-84.
- Olson, C. Evans, R., Shoenberg, R. (2007). *At Home in the World: Bridging the Gap between Internationalization and Multicultural Education*. American Council on Education, Washington.
- Sekulić-Majurec, A. (1996): Interkulturalizam u obrazovanju kao metodologijski izazov. *Društvena istraživanja*, 5 (5-6), 875-894.
- Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije 2013. dostupna na: http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CCkQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.hatz.hr%2Fimages%2FSazetak_SOZT_k2.pdf&ei=D4CkU8b5NIi9ygPNsoDQAg&usg=AFQjCNFoYP9RQVKoYSv9Jn4PQdRaEcH6OQ&sig2=EuyFANW5QXXJAKfbTUuiiQ&bvm=bv.69411363,d.bGQ
- Strateški plan razvoja Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 2014.-2018. dostupan na: http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.erf.unizg.hr%2FDokumenti%2FERF-StrateskiPlanRazvoja2014-2018.pdf&ei=A4GkU-bsNuv9ygPgVikIcw&usg=AFQjCNHc5NRuFZZMhvN7JUIMKZUX_RKipg&sig2=6F2NhbJGdK7yvlz205pR2Q&bvm=bv.69411363,d.bGQ
- <http://www.tilford.ksu.edu/p.aspx?tabid=32>
- Urošević, N. (2012): Kulturni identitet, multikulturalizam i interkulturalizam – istarska iskustva. *Interkulturalnost*, 3, 90-101.
- Žganec, N., Miljenović, A. (2011): Multikulturalizam u socijalnom radu. *Revija za socijalnu politiku*, 18(3), 311-330.

THE CHALLENGES OF MULTICULTURALISM IN THE AREA OF EDUCATIONAL REHABILITATION - TEACHERS' AND STUDENTS' EXPERIENCE WITH INTERNATIONAL MOBILITY

***Abstract:** This paper deals with the topic of multiculturalism and multicultural competence in higher education. It summarizes the international project SOULBUS, whose goal is to meet current and future challenges of multiculturalism in the field of educational rehabilitation and social and health care through collaboration between higher education and the labor market. In relation to the objective of the project, this paper includes the results of research conducted at the Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, University of Zagreb, which refers to the experience of teachers and students and their thoughts on multiculturalism in the context of international mobility. Generally, the results indicate positive experiences with and attitudes towards the internationalization of higher education and provide specific guidance for better reception of and communication with foreign students.*

***Keywords:** multicultural competencies, internationalization, higher education, SOULBUS project*